

Kapitel 5. Konstruktioner af historiske fortællinger med baggrund i et forløb om boligforhold i byerne under industrialisering og urbanisering. Historiske scenarier og æstetiske læreprocesser

Klassetrin: Mellemtrinnet

Omfang: 8-10 lektioner

Begrundelse for valg af indhold

Industrialisering og urbanisering medførte mangel på boliger i større danske industribyer i perioden 1870-1920. For mange arbejderfamilier havde det den konsekvens, at de boede i trange og ofte usunde boliger, da mange mennesker levede sammen på få kvadratmeter. Boligformer har indflydelse på vores livs- og levevilkår og igennem et emne som "boligforhold under industrialisering" kan eleverne få et indblik i, hvordan strukturelle, økonomiske, erhvervsmæssige og politiske forhold påvirker menneskers liv og virke. Eleverne har let ved at relatere til emnet, og deres egne erfaringer kan bringes i spil i forløbet.

Introduktion til forløbet

Forløbet kan bruges som igangsætter for et forløb om industrialisering og urbanisering, det kan anvendes i et større forløb om boligformer, hvor elever undersøger forskellige tiders boligformer i et diakront perspektiv, og det kan også stå alene.

I forløbet arbejder eleverne med et uddrag af en historisk roman(fiktion), erindringskilder og skitser/plantegninger over boliger fra begyndelsen af det 20. århundrede. Formålet med forløbet er, at eleverne igennem didaktiske øvelser skal leve sig ind i fortidens boligforhold og reflektere over, hvad disse boligforhold betyder for barnets muligheder ift. leg, fritid og relationer til søskende, forældre og venner.

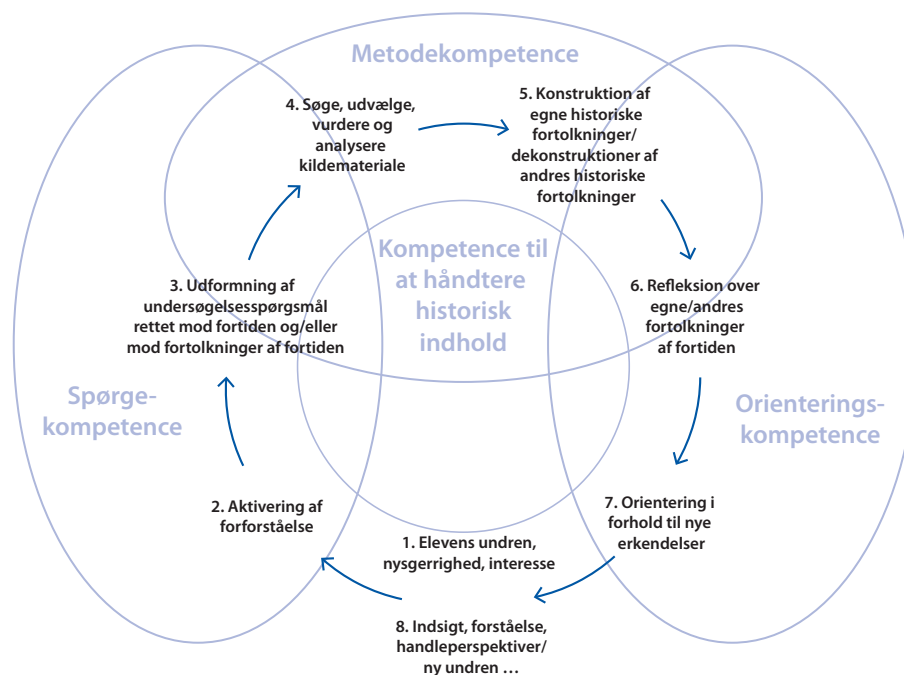
I forløbet tegner eleverne arbejderboliger med baggrund i de fortællinger, de har hørt. De første tegninger er skitser/udkast og udarbejdes individuelt. Senere i forløbet sammenligner eleverne tegninger i grupper á fire, og ved hjælp af forskelligartet kildemateriale arbejder eleverne i grupper videre med at omsætte deres tegninger til bygninger. Hertil benytter de fx Lego, modellervoks, eller de kan klippe boliger ud af pap.

I bilaget er der forskelligartet kildemateriale og et link til lidt oversigtslitteratur. Historielæreren vurderer, hvor mange kilder eleverne skal arbejde med.

Når eleverne er færdige med deres byggeprojekter, udarbejder de et lille rollespil, som fremføres med selve bygningen som kulisse. Til udviklingen af rollespillet får eleverne en række spørgsmål, der vedrører de karakterer, eleverne er ved at udvikle. Spørgsmålene støtter eleverne i at kunne indleve sig i fortiden igennem et perspektivskifte. Eleverne former de mennesker, der indgår i rollespillet, ud af de materialer, de har til rådighed. Forløbet afsluttes med, at eleverne reflekterer over, hvad der egentlig skal til, for at noget i et samfund forandrer sig, og hvad eller hvem der skaber disse forandringer, dette for at eleverne får øje på det handlingsperspektiv, et forløb om arbejderbørns boligforhold tydeliggør. Historielæreren følger elevernes og gruppernes produktioner i de enkelte faser og støtter eleverne i deres arbejde med kilderne og byggeprojekterne.

Forløbet lægger op til et tværfagligt samarbejde med praktisk-musiske fag som billedkunst og/eller håndværk og design.

Proces- og kompetencemodellen

Forløb

<p>1. Elevers undren, nysgerrighed, interesse</p>	<p>Læreren læser uddrag op for eleverne fra bogen <i>Pelle Erobreren</i>, kilde 7 (bilag 3) og erindringskilden: "Baggårdserindringer", kilde 1 (bilag 1).</p>
<p>2. Aktivering af for forståelse + 5. Konstruktion af egne historiske fortolkninger</p>	<p>Eleverne arbejder med deres forestillingsevne og tegner individuelt en arbejderbolig og baggård, sådan som de forestiller sig, den kunne se ud. Tegningerne/skitserne tager udgangspunkt i de tekster, læreren har læst op.</p>
<p>6. Refleksion over egne og andres historiske fortolkninger</p>	<p>Eleverne sammenligner i grupper á fire deres første tegninger/skitser.</p> <p>Eleverne stiller hinanden spørgsmål til tegningerne/skitserne. Fx:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvorfor har du tegnet...? • Hvordan tror du, det var at bo sådan? <p>Kort opsamling i klassen.</p>
<p>3. Udformning af undersøgelsesspørgsmål</p>	<p>Elever og lærer udarbejder undersøgelsesspørgsmål sammen.</p> <p>Undersøgelsesspørgsmålene skal vedrøre arbejderbørnenes hverdag i en arbejderbolig. I dette forløb vil eleverne ikke kunne komme med entydige svar på det undersøgelsesspørgsmål, de har formuleret, men spørgsmålene skal give anledning til drøftelser og overvejelser vedrørende arbejderbørns leve- og livsvilkår.</p> <p>Eksempler på et undersøgelsesspørgsmål:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hvad betyder boligforhold for arbejderbørns levevilkår? • Hvordan legede børn og unge i de trange boliger og baggårde?
<p>4. Søge, udvælge, vurdere og analysere kilde-materiale + 5. Konstruktion af egne historiske fortolkninger</p>	<p>Med udgangspunkt i forskelligt kildemateriale (bilag 1, 2 og 3) undersøger eleverne i grupper, om deres tegninger er tro mod kildematerialet. Tegninger rettes, og flere informationer tilføjes ved hjælp af forskelligt kildemateriale, som eleverne får udleveret.</p> <p>Elevernes individuelle tegninger danner grundlag for gruppens byggeprojekter. Eleverne skal i grupper bygge en arbejderbolig med dertilhørende baggård.</p> <p>Når eleverne er færdige med deres kreative produktioner, udarbejder de et lille rollespil, hvor huse og baggårde befolkes med arbejderbørn og voksne fra begyndelsen af 1900-tallet.</p> <p>Rollespillet stilladseres ved hjælp af ord/situationer, som eleverne opfodres til at inddrage i deres fortællinger.</p> <p>Inden rollespillet udarbejdes, laver eleverne en hurtigskriveøvelse, som hjælper dem med at leve sig ind i en fiktiv situation. Til</p>

	<p>hurtigskiveøvelsen skal eleverne svare individuelt på spørgsmål, læreren læser op (se bilag 5).</p> <p>I grupper læser eleverne deres svar op for hinanden, og med baggrund i deres svar skriver de et lille rollespil.</p> <p>Rollespillet fremføres foran en anden gruppe.</p>
6. Refleksion over egne og andres historiske fortolkninger	<p>To grupper har præsenteret deres byggeprojekt og rollespil for hinanden. Grupperne undersøger i fællesskab:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Hvad var ens i de boliger og baggårde, de har bygget? 2. Hvad var ikke ens i de boliger og baggårde, de har bygget? 3. Hvad var ens i de historier, de har hørt? 4. Hvad var ikke ens i de historier, de har hørt?
7. Orientering i forhold til nye erkendelser	<p>Begge grupper prøver sammen at finde svar på det/de undersøgelsesspørgsmål, der blev formuleret ved forløbets begyndelse.</p> <p>Svarene skrives på en planche og præsenteres i klassen.</p> <p>Afsluttende fælles drøftelse i klassen om de svar, grupperne kom frem til.</p> <p>Bagefter korte individuelle refleksioner:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Hvilke forestillinger havde I om børnenes livsvilkår i en arbejderbolig, efter de første kilder blev læst op? 2. Hvilke forestillinger har I nu, efter I har læst jer mere ind i kilderne, bygget boligerne og fremført et rollespil? Dette sker i en evalueringsrunde ved hjælp af en samarbejdsøvelse (bilag 6).
8. Indsigt, forståelse, handleperspektiver	<p>Eleverne slutter forløbet ved at overveje, hvordan arbejderfamiliernes boligforhold har ændret sig igennem de sidste 100 år. Eleverne arbejder i grupper med følgende spørgsmål:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Hvad skulle ændres i samfundet, for at arbejderfamiliernes boligforhold kunne forbedres? 2. Hvem var efter jeres mening ansvarlig for, at boligforholdene ændrede sig?

Bilag 1: Erindringskilder

Kilde 1: *Baggårdserindringer* af Gerhardt Klindt (1988).

Gerhardt Klindt er født i 1917 i Sct. Pederstræde i det indre København.

“Lejligheden, vi beboede, var mørk og fugtig og bestod af een stue, hvor vi spiste, og hvor alle dagens øvrige mangesidede aktiviteter skulle foregå – helst uden at genere hinanden væsentligt. Dette kunne, efterhånden som vi blev 6 familiemedlemmer, af og til være meget svært at efterkomme. I stuen stod der en stor sort kakkelovn, som var den eneste opvarmningsmulighed for hele boligen. Det var i sig selv en temmelig håbløs opgave. Dertil kom de mange utætte vinduer, som ikke kunne skærme mod vinterens kulde og sne, så det var ikke lige den stor hygge, kam kunne fremmane.”

Lejligheden bestod derudover af to mindre kamre, som lå ud mod en snæver gård og en høj brandmur. Lys eller luft kunne således ikke trænge ind i lejligheden. Brandmuren gjorde det muligt for rotter at kravle op til lejligheden, derfor var det nødvendigt at holde vinduerne lukket. Køkkenet var meget lille og her var det svært at undgå rotter og mus. I køkkenet ...

“... var det umuligt at undgå besøg af vores altid sultne og meget aggressive husdyr, idet de blev stærkt tiltrukket af køkkenregionerne og havde oparbejdet en utrolig akrobatisk evne til at mase sig op via nedløbsrørene.”

Gerhardt fortæller, at han ofte var på jagt efter rotter sammen med sin far.

“For os var det selvsagt også uhyggelige og usunde forhold at skulle trives i.”

Gerhardt skriver, at lejligheden havde ingen faciliteter, heller ikke elektrisk lys.

(Klindt 1988)

Kilde 2: St. Pederstræde mod Vestervold, ca. 1887-1918

Foto: Johannes Hauerslev. <https://kbhbilleder.dk/kbh-museum/65888> (hentet 25.05.22).

Kilde 3: Erindringer fra Saxogade 1933-43

Erindringen er skrevet af Annemette Popp i november 2009 efter samtale med hendes mor, moster og morbror. De havde en farmor, der boede i baghuset Saxogade 19 C, som de besøgte i perioden 1933-43. Find hele kilden på Københavns Stadsarkiv: <https://kbharkiv.dk/permalink/post/18-2604>. På Københavns Stadsarkiv finder du også mere om boligforholdene i Saxogade 17-19: <https://kbharkiv.dk/udforsk/historier-om-koebenhavn/et-hus-paa-vesterbro>.

[...] Gaden (Saxogade red.) var en rigtig Vesterbro gade med mørke, beskidte og dårligt vedligeholdte huse uden nogen videre udsmykning. Beboerne var typiske arbejdere og lavere socialt stillede folk, men som det nok var typisk for den tid, kendte alle hinanden og der var et særligt sammenhold i gaden selvom det er svært at sætte fingeren på, hvad dette sammenhold egentlig gik ud på. Menneskene var også mørke med grå, sorte og brune farver – man så sjældent et klædningsstykke med stærke farver.

[...]

Når man skulle ind til farmor skulle man fra gaden ind gennem den første port som set med børneøjne var stor og venlig. På hver side af portens vægge var 3 relieffer, som vist var kopier af Thorvaldsen og motiverne var noget med engle og de var hvide. Derefter kom man ind i første baggård, hvor skraldespandene stod. Det var spande af metal, firkantede og med krydsbånd på siden. [...]

Den næste port var mørk og lille og derfra kom man ind i anden baggård. Herfra gik man diagonal over anden baggård hen mod kirkemuren, hvor opgangen lå som den sidste. Trappen var af træ, mørk og nedslidt, gelænderet var også af træ og havde tremmer. Der var to lejligheder på hver etage. Når man kom ind i farmors lejlighed kom man først ind i en lille entre, og lige overfor yderdøren lå toilettet. Det var lillebitte og vi havde opfattelsen af, at det ikke har været der fra starten men er installeret senere, måske i et klædeskab. Der var træk og slip, men ingen håndvask. Ved siden af toilettet var køkken og soveværelse og de vendte ud mod den bagerste baggård.

I køkkenet var der et slidt trægulv, et gasbord med terazzo og køkkenbord og vask foran vinduet. Når vi hjalp farmor med at gøre rent måtte vi ikke ryste kluden ud af vinduerne fra køkken og soveværelse, for hvis man tabte kluden røg den ned i en smal gang, som sammen med et plankeværk var adskillelsen mellem baghuset og huset i parallelgaden Westend. Og der var ikke umiddelbart adgang til dette område.

Stuen vendte ud mod anden baggård og der så man ind i det midterste hus, men til højre for var muren ind mod kirken, og da den kun var i ca. 2. sals højde kom der et godt lys ind i hendes stue. Til gengæld virkede det som om man så ned i en stor mørk skakt, når man så lige ned eller til venstre. Vi husker at nogle havde hængt vasketøjsnøre ud mellem husene med noget hjultræk, så man kunne hænge tøjet op imellem husene og trække det ind, når det var tørt.

I farmors stue stod et spisebord i midten, derudover havde hun en skænk, en lænestol og en lille sofa med en hylde op over, hvorpå der stod nips. Man kunne næsten ikke se væggene for billeder, det var både familie billeder og andre billeder, f.eks. et med H.C. Andersen, hvor der rundt om var små billeder med motiver fra hans eventyr. [...]

(Popp 2009)

Bilag 2: Baggårde og korridorlejligheder

Kilde 4: Saxogade baggårdene

Foto: Mogens Falk-Sørensen. Stadsarkivets fotografiske Atelier. <https://kbhbilleder.dk/kbh-arkiv/86025> (hentet 25.05.22).

Saxogade 1953, før saneringen. Billedet viser den tætte bebyggelse mellem husene.

Kilde 5: Baggård i Saxogade, 1953

Foto: Mogens Falk-Sørensen, Stadsarkivets fotografiske Atelier. <https://kbhbilleder.dk/kbh-arkiv/86010> (hentet 25.05.22).

Kilde 6: Københavnsk baggård (udateret)

Børn ved Prinsessegade nr. 25. Foto: Kristian Ludvig von der Hude. Oprindelsesdato: 1894-1929:
<http://www5.kb.dk/images/billed/2010/okt/billeder/object429175/da> (hentet 25.05.22).

Kilde 7: Korridorlejligheder (udateret)

Find billeder af korridorlejligheder på KbhBilleder – en digital database fra København og Frederiksberg. Sitet er en del af Københavns Kommune. Søg på “korridorejendom”:
[https://kbhbilleder.dk/søg?q="korridorejendom"](https://kbhbilleder.dk/søg?q=).

Flere bygninger blev bygget med korridorlejligheder. På Den Store Danske finder I en beskrivelse af disse typer af lejligheder: <https://denstoredanske.lex.dk/korridorlejlighed>.

Eksempel på korridor. Todeskade 9, Nørrebro. Foto: Mogens Falk-Sørensen, Stadsarkivets fotografiske Atelier. <https://kbhbilleder.dk/kbh-arkiv/88177> (hentet 08.08.22).

Bilag 3: Romanuddrag

Kilde 8: Uddrag fra bogen *Pelle Erobreren*: Bind 1-2

Pelle flytter ind på Arken på Christianshavn. En usund lejekaserne, bygget i slutningen af 1800-tallet og fyldt med korridorlejligheder.

“Nede i skaktens fugtige bund var der fuldt af legende unger. De hang i det nederste af træværket, gik trallende rundt om stolperne med et fedtebrød i hånden, eller sad plat ned og skurede sig frem på den klæbrige stenbro. Luften hang rå og klam som i en gammel brønd, og havde lagt tidlig rust over de små stemmer og fyldte ansigterne med kirtelsår (hævede lymfeknuder).” (s. 1346)

“Der var endnu vidunderlige ting til – som det at lægge sig ned på den slibrige stenbro [...]. Flyttede man blikke fra halvmørket hernede gennem den snævre skakt op til himlen, som flød lysglitrende forbi, og pludselig tog det tilbage igen – så var her simpelthen bælgmørkt (helt mørkt).” (s.1348)

“Når dørene gik op i de lange gange, brød der lyde frem fra de utallige væsner i Arkens dyb – småbørns gråd, særlinges og forhutledes besynderlige puslen.” (s. 1353)

(Nexø 1906-1910/2017)

Bilag 4: Oversigtslitteratur

Et hus på Vesterbro. Københavns stadsarkiv:

<https://kbharkiv.dk/udforsk/historier-om-koebenhavn/et-hus-paa-vesterbro>

Bilag 5: Rollespil

Spørgsmål til rollespillet om boligforhold:

Forestil dig, at du er 12 år gammel, og du bor i et hus på Saxogade i året 1917. Du er på vej i gården med skraldeposen og håber, at du møder nogle af de andre børn, der plejer at være i gården.

På vej ned ad trappen:

- Hvad hører du i trappeopgangen? (fx lyde, samtaler, gråd)
- Hvordan lugter der i trappeopgangen? (fx lugte fra madlavning, mug, fugt, lugte fra skraldespande, lugte fra toiletter i gården)
- Hvad ser du i gården? (fx er der mørkt eller lyst, ser du andre børn eller beboere, dyr, skure, vasketøj?)
- Hvem møder du i gården? (fx børn, søskende, naboer, forældre, dyr)
- Hvad føler du? (fx træthed, glæde, vrede, surhed, forventningsfuldhed)

Bilag 6: Evaluering

Evalueringsrunde:

Eleverne stiller sig op i en inside/outside cirkel. Når eleverne står overfor hinanden, starter eleverne fra indercirklen med at svare på to spørgsmål:

1. Hvilke forestillinger havde I om børnenes livsvilkår i en arbejderbolig, efter de første kilder blev læst op?
2. Hvilke forestillinger har I nu, efter I har læst jer mere ind i kilderne, bygget boligerne og fremført et rollespil?

Bagefter svarer eleven fra ydercirkelen på begge spørgsmål. Efter ca. 1 minut roterer eleverne. Eleverne fra inder- og ydercirklen tager et skridt til venstre, og en ny spørgerunde begynder.

Litteratur

Fugman, U. (2015). *Korridorlejlighed*. <https://denstoredanske.lex.dk/korridorlejlighed> (hentet 25.05.22).

Kbh billeder.dk. <https://kbhbilleder.dk> (hentet 25.05.22).

Klindt, G. (1988). *Baggårdserindringer fra 1917-1945*. Søborg: Tellus: 7-8.

Nexø, M.A. (1906-1910/2017), *Pelle Erobreren*, Bind 1-2. København: Gyldendal.

Popp, A. (2009). *Erindringer fra Saxogade 1933-1943*. <https://kbharkiv.dk/udforsk/historier-om-koebenhavn/et-hus-paa-vesterbro/erindringer-fra-saxogade> (hentet 25.05.22).